

Pomocný studijní text

Následující dvě ukázky mají každá dvě části – nejprve je uvedena ukázka možného zpracování komplexní interpretace textu a poté jsou zařazeny možnosti formulace interpretačních otázek a úkolů při interpretaci didaktické.

Obě ukázky jsou míněny jako inspirace pro zpracovávání zápočtové práce, v níž má být prokázána schopnost:

1. relativně podrobně a adekvátně zvolenému textu *zpracovat jeho komplexní interpretaci*,
2. formulovat možné interpretační otázky a úkoly pro žáky (tedy *náměty pro didaktickou interpretaci*).

Vzhledem k jedinečnosti každého textu je ukázky třeba chápat pouze jako inspiraci, nikoli vzor.

Poznámky:

Texty pro zápočtové práce (dva – jeden prozaický a jeden básnický) budou vybrány z nabídky vložené v informačním systému (viz příslušné soubory mezi učebními materiály).

Komplexní interpretaci lze zpracovat také jako *souvislý text*, nikoli po jednotlivých bodech, jako je to zde. Je to často dokonce vhodnější (lépe se dají zachytit vztahy mezi jednotlivými prvky textu), ale je třeba nezapomenout na žádnou podstatnou složku textové struktury.

1. ukázka:

Růžová mušle
Daisy Mrázková

Na břehu moře byly malé špičaté růžové skalky, které byly při přílivu celé pod vodou. Jak voda opadla, skalky zase vystoupily. Mezi nimi se udělaly malinké rybníčky. Byly mělké, průzračné, měly růžové dno. V rybníčcích byly všelijaké perleťové škebličky, hladké kamínky, drobné živé hvězdice, koníci, rybičky, mořská tráva, chaluhy jako průsvitné pásy a co všechno ještě vlny přinesly ...

Děti z pobřeží po odlivu chodily a prohlížely si rybníčky.

Každý rybníček byl jiný.

Děti se musely pohybovat opatrně, protože skalky byly drsné a ostré. Špatně se tam bosýma nohama chodilo.

Na jedné skalce nad rybníčkem byla přisedlá růžová mušle. Byla špičatá a drsná jako ty skalky. Vypadala jako obrácený kornoutek od zmrzliny

„Tady je mušle a já si ji vezmu,“ řekla malá holčička, která mušli viděla první. Sáhla po ní, ale mušle se nepustila skály.

„Já ti ji sundám,“ řekl největší chlapec. Vší silou tahal za růžový kornoutek, ale marně, musel se také vzdát.

Všecky děti zkoušely odtrhnout mušli, ale ani se nehnula..

„Jak to, že taková malá mušle má větší sílu než my?“ divily se.

Jeden chlapec, který měl boty, zkoušel odsunout mušli botou.

„Nekopej do ní,“ řekly děti. „Kopat se do ní nebude.“

A tak tam stály a nemohly nic dělat.

Jel okolo rybář v loďce. Klobouk měl až na záda, modrou halenu, dlouhou zahnutou dýmku a vysoké boty do pasu. Byl starý. Pomalu vesloval blízko břehu.

„Pane, prosím vás, pojd'te nám sundat mušli,“ volaly na něj děti.

Rybář přijel až k nim, vystoupil z loďe, přišel k mušli, podíval se na ni a řekl:

„To nejde!“

A zase nasedl a odvesloval.

Děti zůstaly na skalce a znovu zkoušely pohnout mušlí. Byly do toho tak zabrané, že si ani nevšimly, co se děje kolem.

Až se jeden ohlédl:

„Nechte toho a pojd'te honem pryč!“ vykřikl a popadl tu malou holčičku za ruku a táhl ji ke břehu.

Byl příliv, voda už se hrnula, vlny tloukly do skal, bílá pěna je přikrývala. Děti skákaly ze skalky na skalku, poškrábaly si nohy, ve chvílce byly ve vodě po kolena, po pás ... Jen taktak že z toho utekly!

Zastavily se až vysoko na břehu, celé udýchané. Ohlédly se, skalky byly pod vodou ...

Co dětem zbývalo? Šly domů a sušily si šaty.

Druhý den, když přišly děti na břeh, slunce svítlo na skalky a rybníčky byly plné jiných malých škeblí, jiných rybiček a jiných kamínků ...

Ale růžová mušle už na skále nebyla. Moře ji odneslo.

Jak to, že se dala odnést?

Má ráda moře.

Jak to, že se pustila skály?

Pustila se, protože *chtěla*.

Daisy Mrázková (1923) - malířka, ilustrátorka a prozaička. V jejích prózách se spojují ohlasy nonsensu s volnou představivostí, náměty čerpá z vlastního dětství, z přírody, ze života dětí. Aktualizuje úlohu jazyka, zvukomalby slov a dialogu. Významová vrstevnatost textů řadí její knížky k náročnější četbě pro menší děti.

Z bibliografie: Neplač, muchomůrko (1965), Chlapeček a dálka (1969), Haló, Jácíčku (1972), Auto z pralesa (1975).

Komplexní interpretace textu

Toto zamyšlení nad jednotlivými uměleckými prostředky užitými v textu by mělo vyústit v plnější porozumění ukázce a nalezení interpretačně zajímavých momentů vhodných pro práci s žáky.

- Téma, dominantní myšlenka(y)

Jako klíčové slovo v ukázce je třeba chápat graficky zvýrazněné slovo *chtěla*. Toto slovo přisuzuje mušli vůli, lidskou vlastnost, personifikuje ji a celou prózu tak obohacuje o určitá nadreálný (pohádkový) prvek. Dvě otázky a odpovědi na konci ukázky závěr příběhu částečně vysvětlují, zároveň ale vyvolávají otázky další (Proč má mušle moře ráda?, Proč se nepustila, když ji chtěly děti?). tyto otázky logicky ústí do úvah o vztahu přírodního a lidského světa, o právu člověka zasahovat do přírody a brát si z ní, co se mu zlíbí, o nutnosti respektovat přírodu a její zákony. Člověk, reprezentovaný v textu postavami dětí, není představen pouze jako nebezpečí pro přírodu, ale i jako její možná oběť. Příroda je vážnou

hrozbou ve chvíli, kdy malé děti ohrožuje příliv. Jako by příroda, symbolizovaná zde mořem, od člověka žádala nejen ochranu a nenarušování jejího teritoria, ale i úctu k její cíle a moci.

- Autorův přístup

Autorka zpracovala ústřední téma tak, aby bylo srozumitelné malému dítěti (postavy tvoří především skupinka dětí při hře), zároveň ale s nádechem exotičnosti (mořské pobřeží) i tajemna. Na malé ploše vystihla dílčí aspekt vztahu člověka a přírody, který však umožňuje generalizaci.

- Věcný obsah (děj; fabule)

Děj prózy je velice jednoduchý, v první části (první den) poměrně rychle graduje od poklidné hry k útěku před vlnami, v druhé části (druhý den) je scénérie opět poklidná. Určitou tajemnost ději dodává epizoda s rybářem.

- Postavy

Dětské postavy v textu zůstávají zcela anonymními součástmi skupinky. Jednoduše jsou v ní odlišeny pouze tři postav - „malá holčička“, „největší chlapec“ a „jeden chlapec“. Můžeme se domnívat, že jde o skupinku dětí různého, spíše mladšího věku, které si spolu pravidelně hrají, ale nejsou mezi nimi hlubší kamarádské vztahy. Zajímavou postavou je starý rybář, který sice projeví ochotu dětem pomoci, ale pak pouze konstatuje, že „to nejde“, a odjíždí. Důvod jeho chování zůstává neznámý.

- Prostředí děje

Konkrétnost prostředí, podpořená popisy, v nichž se nezapře autorka malířka, je v tomto příběhu zcela určující. Moře je rozsáhlou a mocnou částí přírody, břeh je místem pro život člověka, úzký pás pobřeží, pravidelně překrývaný přílivovými vlnami a opět z vody vystupující, představuje prostor, kde se oba odlišné světy střetají. Pro celkovou sdělnost textu je takováto lokalizace příběhu rozhodující.

- Čas děje

Příběh zachycuje dva související úseky děje, které dělí čas, o němž se čtenář nic nedozví

(co se dělo mezi zachycenými událostmi prvního a druhého dne), protože pro základní dějovou linku a sdělnost příběhu to není důležité.

- Vypravěč

V textu je užitá er-forma, vypravěč je autorský, děj sleduje jakoby zpovzdálí a zvnějšku, pouze v závěru příběhu se jeho pozice vnějšího nezaujatého pozorovatele mění ve vysvětlující, „vševědoucí“ komentář.

- Kompozice

Kompoziční postup je vyprávěcí, děj je vyprávěn v časové posloupnosti. V úvodu je použit postup popisný a převahou nedějových prvků.

- Jazykové prostředky

Text je psán spisovným jazykem v pásmu vypravěče i v pásmu postav. Autorka užívá převážně krátkých vět a souvětí, přímá řeč je zařazena úsporně, ale účelně. Úvodní popisná část je vlastně slovy „nakreslena“. Obraz mořského pobřeží čtenář zrovna vidí před očima. Přispívá k tomu i množství vhodně volených přívlastků a přirovnání.

Možnosti interpretačních otázek a úkolů vyplývající z komplexní interpretace
(náměty pro interpretaci výběrovou, didaktickou)

Z námětů nelze v praxi vybrat jen jeden (zde snad s výjimkou bodu 1), je třeba je *vhodně propojit* v souladu s užitými interpretačními metodami (kombinací metod).

1. Na jaké dvě části je text rozdělen? Co se odehrálo druhý den? Proč už děti mušlí nenašly? Myslíte si také, že se pustila, „protože chtěla“?
2. Představte si, že jste růžovou mušlí. Zachovali byste se stejně jako ona? Proč? Proč ne?
3. Které postavy v příběhu vystupují? Co o dětech víme? Co si můžeme domýšlet? (Věk, vzhled, jména, povahu malé holčičky a chlapce v botách apod.)
4. Kdy se děti zachovaly nerozumně? Pomohly si v nebezpečí? Byli jste někdy vy sami v nějakém ohrožení? Kdo vám pomohl?
5. Charakterizujte rybáře. Jaký asi byl? Proč řekl: „To nejde!“? Jak to mohl myslet? Pokuste se vyslovit tuto větu různým tónem hlasu (popř. ji doprovodte gestem) např. ne smyslu: na to nemám sílu; to stejně nepůjde, už jsem to zkoušel; na to nemáme právo; nechci ji zahubit.
6. Jak by se měl člověk chovat k přírodě a proč? Chováte se vy sami ohleduplně k životnímu prostředí? Co konkrétně děláte pro jeho ochranu?

2. ukázka:

Rybník
Jan Skácel

V rybníku voda leží naznak
a rybám se v ní dobře daří,
v té vodě kapři hospodaří
a líni jsou v ní velmi líni.

U břehu vrba břehy stíní
a okounějí okouni.

Co by se ale stalo, kdyby
hráz protrhla se a ty ryby
pojednou byly na suchu,

neboť by voda vytekla...

Ptal jsem se na to moudré štiky
a ona mně nic neřekla.

Komplexní interpretace textu

- Téma, dominantní myšlenka(y)

Téma básně je – podobně jako v příběhu Daisy Mrázkové – přírodní. Jde vlastně také o vztah člověka a přírody, který zde však nemá charakter přímé akce, ale spíše úvahy, zamyšlení, variace na „co by bylo, kdyby“. Přestože tragičnost možného vyústění událostí je jednoznačná, v básni zůstává v rovině potenciality.

- Autorův přístup

Text je určený pro dětského čtenáře, znepokojivost navozené myšlenky autor vyvážil celkovým pozitivním laděním básně. I přes vnitřní kontrastnost působí text harmonicky.

- Věcný obsah (motivy) a kompozice (mezi oběma je úzká souvislost, oddělování těchto složek by bylo mechanické, příliš zjednodušující a neumožnilo by proniknout do vnitřních vztahů motivů a kompozičního řešení)

Text můžeme pomyslně rozdělit na dvě části (první by končila slovem „okouni“).
První

část básně má poklidnou a hravou atmosféru (metafora „v rybníku voda leží naznak“, slovní hříčky „a líni jsou v ní velmi líni“, „a okounějí okouni“), čtyřverší líčí život ve vodě, ve dvojverší se přesouváme ke břehu. Ve druhé části se objevuje kontrastní motiv možného ohrožení, nebezpečí (Co by bylo, kdyby...?), který se téměř bojíme vyslovit – o tom může svědčit záměrná mezera mezi čtvrtým a pátým veršem, která nutí k pomlce při přednesu i tichém čtení, a také tři tečky uzavírající třetí strofu. Poslední sloka text uzavírá, jeho otevřený konec je pouze zdánlivý – důsledky navozené představy jsou děsivé, a snad proto zůstávají zamlčeny.

Rytmicky je báseň vcelku pravidelná – v první části převažují devítislabičné verše (výjimka je poslední osmislabičný verš), v druhé části je více osmislabičných veršů (celkem tři – třetí, čtvrtý a šestý verš). Lze si všimnout, že větší narušení pravidelnosti sledujeme právě ve sloce obsahem zneklidňující. Rýmová shoda se objevuje, rozložení rýmů je ale spíše nepravidelné, pravidelnější je opět v první sloce (sružený rým ve druhém až pátém verši).

- Prostředky uměleckého jazyka

Byly již zmíněny v souvislosti s jednotlivými motivy. V první části se objevuje hravá metafora a slovní hříčky založené na zdánlivé etymologické souvislosti slov (lín – líný, okoun – okounět), což koresponduje s celkovým pozitivním laděním této části textu. Druhá část básně již takovéto specifické prostředky neobsahuje – příliš by neodpovídaly znepokojivosti navozené představy.

Možnosti interpretačních otázek a úkolů vyplývajících z komplexní interpretace (náměty pro interpretaci výběrovou, didaktickou)

1. Jaké přírodní prostředí je v básni zobrazeno? O kterých rybách je zde řeč?
2. Jak rozumíte prvnímu verši? Jaký je asi rybník, v němž „voda leží naznak“?
3. Co je zvláštního na verších „a líni jsou v ní velmi líni“ a „a okounějí okouni“? Jak byste tato slovní spojení nazvali?
4. Je báseň vážná - smutná - nebo veselá? Proč?

5. Co by se stalo, kdyby se hráz rybníka skutečně protrhla?
6. Proč moudrá štika v závěru básně neodpověděla?
7. Kolik částí (slok) má báseň? Proč je rozčleněna právě takto? (Kdybychom chtěli báseň jednou čarou rozdělit na dvě části, za kterým veršem by čára vedla? Čím se obě části liší? Z kolika slok se skládají? Co je zvláštního na třetí sloce? Proč je v ní vynechaný řádek a končí třemi tečkami? Jak báseň končí? Jak rozumíte poslední sloce?).

Poznámka:

Oba výše uvedené texty jsou – podobně zpracované - zařazeny také ve skriptech *Kapitoly z didaktiky literární výchovy ve 2.-5. ročníku základní školy*. (Brno: PdF MU, 2004).